תשובות קצרות

1. אדם ששכח לבער מעשרות בזמן הביעור / הרב נתנאל אוירבך

שאלה | מה יעשה אדם ששכח ולא ביצע ביעור מעשרות בזמנו, ונותר בידו מטבע של מעשר שני?

תשובה | בשאלה זו הסתפק ה'מנחת חינוך' (מצווה תרז):

אינו מבואר אם לא ביער המעשר שני... אם הם מתבערים אחרי זה, או אפשר דביטל המצווה אם עבר הרגל.

צדדי הספק תלויים בהגדרת ביעור מעשרות:[1] האם ביעור מעשרות הוא בכלל מצוות תרומות ומעשרות, שבה מצווה האדם לתת את מעשרותיו לראויים לקבלם, וקבעה התורה תאריך יעד סופי לנתינתם,[2] או שמא הגדרת הביעור היא מצווה בפני עצמה[3] שעניינה הוא חובה שהפרי יהיה מבוער בזמן הביעור?[4]

במקרה שעבר זמן הביעור ונותרו ביד האדם פירות של מעשר שני שלא התבערו או מטבע של מעשר שני שלא פדה אותו, רבים הם הסוברים שפירות אלו ומטבע זה מוגדרים כאיסורי הנאה שיש לכלותם מן העולם.[5] שיטה זו מבוססת על הגדרת מצוות ביעור כמצווה בפני עצמה, ובה חלה חובת ביעור על הפירות עצמם, ואם עבר זמן המצווה ולא קיימה, עובר האדם על מצוות עשה. כמו כן לשיטה זו חל איסור בעצם הפירות שלא ניתן לפדות אותם כלל,[6] וכן לא ניתן לחלל את קדושת המטבע על פרוטה או על סוכר,[7] ויש לשחוק את המטבע או לזרוק אותו לים.[8]

אולם שיטת ה'חזון איש' היא שאין הפירות או המטבע נאסרים בהנאה. לשיטתו, כיוון שהגדרת הביעור היא חלק ממצוות תרומות ומעשרות והינה תאריך יעד לנתינתם, הרי זה דומה לדין 'בל תאחר' בקרבנות, שגם אם לא הביא אדם את קרבנו למקדש, הוא

1. ראה: האדר"ת, אחרית השנים, דבר אליהו ס"ק ל.
2. חזון איש, דמאי סי' ב ס"ק ז ד"ה נראה דאינו.
3. מנחת חינוך, מצווה תרז; ערוך השלחן, הל' מעשר שני סי' קלו סעי' ב.
4. תורת הארץ, ח"א פ"ג אות פב.
5. רש"ס, מעשרות פ"ה ה"ה ד"ה כדי שיהא; גר"א, שם ד"ה ויתוודה; שער המלך, הל' מאכל"א פ"י הט"ז; תורת הארץ, ח"א פ"ג אות נד; האדר"ת, אחרית השנים דבר אליהו ס"ק כו, בדעת הרמב"ן.
6. תורת הארץ, ח"א פ"ג אות פב.
7. ביחס לדין חילול על סוכר, ראה: התורה והארץ ח"ה עמ' 33 הערה 5.
8. גרש"ז אוירבך (מנחת שלמה ח"א סי' עא אות ל; כרם ציון, הל' ערלה פי"ט סעי' יא גידולי ציון אות כו).

אומנם עבר על 'בל תאחר', אך עדיין יכול להביא את קרבנו.[9] לשיטה זו, אף שעבר זמן הביעור, הוא יכול לחלל את המטבע על פרוטה או על סוכר.
למעשה, אם נותר ביד האדם מטבע של מעשר שני שלא ביערו בזמן הביעור - עליו לשחוק את המטבע ולאבדו מהעולם.[10]

2. שחרור בעל חיים שנתפס בשבת / הרב דוד אייגנר
שאלה | אדם שמגדל כבשים הבחין בשבת בתן שנלכד בשטח המגודר. האם מותר לו לחתוך את הגדר ולשחרר את התן משום צער בעלי חיים?
תשובה | יש לשאול בראש ובראשונה אם ישנו חיוב סיוע, וכן אם יש חיוב למנוע צער מבעלי חיים שהם הפקר. לשאלה זו יש מקום הן בימות החול הן בשבת.
העיקרון המנחה הוא שאיסור 'צער בעלי חיים' הוא מן התורה.
בעניין הסיוע לבעלי חיים שאינם ברשותו של האדם, כותבים הרמב"ם[11] וה'שלחן ערוך'[12] שבמקרה שרואים בהמת גוי שנפלה, חיוב ה'פריקה' ממנה הוא רק משום 'איבה' ולא משום חובת 'פריקה', כפי שיש בבהמה של ישראל:

> וכן אם היתה הבהמה של ישראל והמשוי של עכו"ם חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל אבל בהמת עכו"ם ומשאו אינו חייב להטפל בו אלא משום איבה...

לכן כשאין איבה, לא קיימת חובה לסייע לבהמת הגוי, וודאי שאין חובה לעשות כן גם בבהמת הפקר. אומנם לדעת הרמ"א במקום, חיוב הסיוע משום 'צער בעלי חיים' הוא גם בבהמת גוי, שיש בסיוע לה משום חיוב 'צער בעלי חיים', ולכן יש גם בבהמת הפקר משום צער בעלי חיים. אולם כתב היעב"ץ[13] שאיסור 'צער בעלי חיים' הוא רק ב'בעלי חיים שהם בני תרבות ובני מלאכה', ואילו בעלי חיים שהם חיות-בר, גם לדעת הרמ"א נראה שאין חיוב לסייע להם מצד חובת 'צער בעלי חיים'. עם זאת, נאמר בתהילים 'ורחמיו על כל מעשיו',[14] ומזה למד רבי שיש לרחם על בני החולדה שהיו בביתו.[15] לכן לכתחילה אם רואים בעל חיים שסובל, יש לסייע לו כפי שנוקט הרמ"א, ומכיוון שלרובם המכריע של הפוסקים 'צער בעלי חיים' הוא מהתורה, יש לנקוט כדעה המחמירה יותר. אולם חיוב הסיוע, גם לדעת הרמ"א, הוא רק במקום שהאדם אינו מפסיד מכך ממון, אך אם נגרם לו הפסד, הוא אינו מחויב לסייע לבעלי החיים שאינם ברשותו.[16]

9. חזון איש (דמאי סי' ב ס"ק ז ד"ה ונראה שאם; קונטרס הל' תרו"מ, בתוך: דרך אמונה ח"ג עמ' 756); דרך אמונה, הל' מעשר שני פי"א ס"ק כו. ראה גם: האדר"ת, אחרית השנים דבר אליהו ס"ק כט, בדעת התוספות ראש השנה ד ע"א ד"ה ומעשרות, אך מהמשך דבריו ניכר שלא הכריע בשאלה זו.
10. ראה: הלכות הארץ (תשע"ז), עמ' 70 סעי' ז. אולם ראה: הרב מרדכי אליהו, בתוך: התורה והארץ ח"ה עמ' 42 סעי' יד, שכתב שהדבר נשאר בספק, כדעת המנחת חינוך.
11. רוצח ושמירת הנפש יג, ט.
12. שו"ע, חו"מ סי' רעב, סעי' ט.
13. שאילת יעב"ץ א סי' קי.
14. תהילים קמה, ט.
15. בבא מציעא פה ע"א.
16. ראה שולחן ערוך הרב, הלכות עוברי דרכים וצער בעלי חיים סעי' ג-ד.

בחזרה לעמוד התוכן

לכן, אם בימות החול אתה רואה בעל חיים שאינו ברשותך שסובל, ראוי לעזור לו, אך אינך מחויב להוציא על כך ממון.
בשבת הדבר מורכב יותר, משום שגם במקרה של 'צער בעלי חיים' ודאי, הותרו לעשות רק חלק ממלאכות שאסורות מלכתחילה מדרבנן, ואילו מלאכות שאסורות מן התורה לא הותר לעשותן כלל.
המלאכות שהותרו הן:
1) טלטול - אף שבעלי החיים הם מוקצה, במקרי צער בעלי חיים **בלבד** הותר לטלטלם.
2) 'ביטול כלי מהיכנו' - הנחת כלי או שמיכה תחת בעלי החיים על מנת שלא יינזקו.
3) 'אמירה לגוי' - היתר זה הוזכר ביחס לחליבה בשבת, שמותר לומר לגוי לחלוב את בהמותיו בשבת.
4) הכנת תרופות - שנאסרו משום שחיקת סממנים.
אומנם לא הותרו בשבת מלאכות דאורייתא כגון מלאכת קשירה (תפירת פצעים וכדומה, פתיחת הגדר וחיזוקה לאחר מכן).
לפי עקרונות אלו ניתן להנחות כך: גם כשהותר לעשות פעולות למניעת צער בעלי חיים, יש לבחון מהי הדרך שדורשת את מיעוט הפעולות ככל הניתן, כפי שמוכח בגמרא.[17]
א. אם ישנה סבירות שהתן ייצא מעצמו, אין לעשות כל פעולה בעבורו.
ב. אם ניתן להמתין עד מוצאי שבת והוא לא יינזק מכך באופן משמעותי, יש להמתין עד מוצאי השבת.
ג. בהנחה שלא ניתן להמתין עד מוצאי שבת, עדיף לנסות להרים את הגדר וליצור פתח, על מנת שהתן יוכל לצאת בעצמו.
ד. במקרה שהוא אינו יוצא בעצמו, והאפשרויות הן טלטולו או חיתוך הגדר, מכיוון שטלטול התן כרוך גם בסכנה שמא הוא יישך, אין חובה להסתכן בעבורו, ויש לחתוך את הגדר רק באופן שמקלקל אותה. לאחר מכן אין לקשור את הגדר מחדש, מכיוון שיש בכך מלאכת קושר, אולם ניתן לומר לגוי לעשות כן, משום שיש בכך משום הפסד מרובה, שהרי הצאן יוכל לצאת מהשטח המגודר לאחר מכן. מותר לחתוך את הגדר גם באמצעות מֶלקחת (פלאייר), מספרי ברזל וכדומה.

3. 'עונת המעשר' בבוטנים / הרב דוד אייגנר

שאלה | יש ברשותנו (אדר תשע"ט) כמות גדולה של בוטנים, שנקטפו לאחר ראש השנה, בגדלים שונים: גדולים, בינוניים וקטנים מאוד. סביר להניח שהבינוניים היו קטנים לפני ראש השנה, ורק אחרי ראש השנה הגיעו לגודל הזה. כיצד יש לקבוע בהם את שנת המעשר?

תשובה | א. התפתחות הפרי[18]
הבוטנים הם גידול ש'אינו מסיים', דהיינו הפריחה נמשכת במשך כל תקופת הגידול של הצמח, אם כי בעוצמות משתנות.

17. שבת קכח ע"ב.
18. אנציקלופדיה לחקלאות כרך 2 עמ' 138.

בחזרה לעמוד התוכן

זריעת הבוטנים באופן מסחרי נעשית על פי רוב באביב, בסביבות ניסן-אייר (סוף מרץ, תחילת אפריל). משך הגידול משתנה בין הזנים, והוא נע בין 100–110 יום בזנים הבכירים ל-170 יום בזנים האפילים. בגינות פרטיות תיתכן זריעה מאוחרת יותר.
הצמח מתחיל לפרוח כחודש לאחר הזריעה, והוא פורח בארבעה גלים. הגל האחרון הוא בדרך כלל בעל פריחה חלשה יותר. לאחר ההפריה עוקצי הפרחים מתכופפים כלפי האדמה, ננעצים בה, ושם הם מתפתחים. משך הגידול של הפרי הוא 60–70 יום.[19] בדומה לצמחים רבים, התפתחות הפרי אינה רציפה: יש שלבים של גדילה מואצת (שהם בעיקר השלבים הראשונים של התפתחות הפרי), ויש שלבים של צבירת חומרים, כשהגרעין כבר במלוא גודלו (לקראת ההבשלה המלאה). יש לדוש את הבוטנים לפני בוא הגשם, מכיוון שהגשמים מזיקים לפרי המצוי בתוך האדמה ומקשים על מעבר כלי הדיש. מכיוון שישנם בצמח כמה גלי פריחה, ניתן למצוא באותו צמח בוטנים בגדלים שונים, אם כי השאיפה של החקלאי לקבל כמה שיותר פירות גדולים, ולכן לאחר עד כמה שניתן את זמן הדיש.

ב. עונת המעשרות וקדושת שביעית בבוטנים

מעמדם ההלכתי של הבוטנים הוא כקטנית, כפי שמובן מהרמב"ם[20] שכל צמח שהחלק הנאכל בו הוא הזרע, מוגדר כקטנית. עונת המעשרות שנקבעה בקטניות היא הבאת השליש.[21]
אגוזי האדמה (הבוטנים) לא היו מוכרים בארץ בזמן המשנה, ואף לא בתקופת הראשונים (הבוטנים הוכרו ב'עולם הישן', רק לאחר גילויה של אמריקה). קשה להגדיר בהם את זמן הבאת השליש במדויק, על פי המובא בחז"ל, מכיוון שניתן להשוותם לשני סוגי צמחים שונים, כפי שמובא ברמב"ם:[22] ניתן להשוותם לאגוזים, ואז 'הבאת השליש' היא 'משיעשו קליפה התחתונה הסמוכה לאוכל',[23] ואז יהיה ניתן לבחון מתי מתפתחת הקליפה האדומה הסמוכה לפרי,[24] או שניתן להשוותם לתבואה, ואז הגדרת השליש היא במעבר בין שלב החלב (אז הגרעין הוא מימי מאוד) לשלב הדונג (אז הגרעין מתחיל להתקשות).
כמו כן, קיימות דעות רבות ביחס להגדרת ה'שליש': שליש הגודל, שליש משקל, שליש הנפח, השלב שבו הפרי ראוי למאכל, ועוד. להגדרות אלו ישנן השלכות מעשיות מרחיקות לכת, משום שלמעשה יש שוני גדול מבחינת הזמנים בשלבי התפתחות

19. כלומר הפירות הבשלים הראשונים מצויים אפילו בזנים האפילים כבר כ-100 ימים לאחר הזריעה.
20. רמב"ם, הל' כלאיים פ"א ה"ח.
21. ראה במה שכתבו הגר"ש ישראלי והרב יהודה עמיחי, התורה והארץ ג עמ' 107–118, ביחס לקביעת קדושת שביעית בבוטנים וגרעינים, אם יש לדון בהם כקטנית, ואז השלב המחייב הוא הבאת שליש, או שיש לדון אותם כירק, ואז השלב המחייב בקדושת שביעית הוא הלקיטה. הלכה למעשה היא שזמן הגידול הקובע בבוטנים הוא הבאת שליש, ראה קטיף שביעית, פרק ו סע' ט.
22. רמב"ם, הל' מעשר פ"ב ה"ה.
23. מבנהו הבוטני של הבוטן שונה משל מיני קטנית אחרים. לעומת מיני הקטנית שבהם יש תרמיל ובתוכו זרע, בבוטן קיימת שכבה נוספת על גבי הזרע - בדומה לאגוזים שבהם ישנה קליפה חיצונית וקליפה פנימית - מעטה הזרע.
24. בבוטנים, קליפה זו היא 'מעטה הזרע' - seed coat.

הפרי.[25] לכן לא ניתן לומר חד-משמעית מתי הוא זמן 'הבאת השליש', אלא להעריך באופן כללי יותר את סביבות הזמן שבו הבוטנים הביאו שליש.
אי לכך, בזנים בכירים שניתן לדוש אותם לאחר 100–110 ימים לאחר הזריעה, ודאי שכל הבוטנים הביאו שליש לפני ראש השנה, וכולם שייכים לאותה שנת מעשר.
זנים אפילים שדשים אותם לאחר כ-170 יום מהזריעה, שנזרעו לקראת ר"ח סיוון, ייתכן שהפירות שלהם שחנטו בגל הפריחה השלישי או הרביעי יגדלו רק לאחר ראש השנה, ובצמח כזה ייתכנו פירות השייכים לשתי השנים. בוטנים אפילים שגדלים בחלקה מסחרית נזרעים מוקדם, ולכן ההסתברות שיש בהם בוטנים שהביאו שליש רק לאחר ראש השנה היא נמוכה מאוד.
כמו כן במקרים שיש ספק, ומכיוון שניתן למצוא באותו צמח בוטנים בגדלים שונים, ניתן לומר בנוסח ההפרשה גם את הנוסח השייך למעשר שני וגם את הנוסח השייך למעשר עני, כפי שהוא מובא בנוסח ההפרשה של בית האוצר של המכון, ובכך להפריש את שני המעשרות, כפי שנוהגים כיום במקרים של פירות שחונטים סביב ט"ו בשבט, אז ייתכן שבאותו עץ יש פירות ששייכים לשנות מעשר שונות. אם יש הבדלים גדולים בגודל הבוטנים, יש להפריש מן הגדולים על הגדולים ומן הקטנים על הקטנים, בגלל הבעיה של הפרשה משנה אחת על חברתה.

4. העתקה תקופתית של עץ בונסאי / הרב אברהם סוחובולסקי

שאלה | עץ בונסאי[26] גדל ומתפתח עם השנים בעציץ קָטן נפח האוחז את מעט מצעו ושורשיו. אלו נדחסים במהלך הזמן במצע, חלקם נרקבים, ופוחתת כמות שורשי ההזנה החיוניים להמשך קיומו של העץ. בה בעת גם הניקוז הופך יעיל פחות, עד כדי חסימת הנגירה. אחת הפעולות התקופתיות הנדרשות לשמירת חיוניותו של עץ בונסאי היא 'העתקת עציץ' (Repotting) - החלפת המצע הישן, ניקוי ושטיפה של העציץ, גיזום חלק מהשורשים הישנים ושתילה מחודשת. תהליך העתקה שכזה נדרש אחת לשנים מספר (בד"כ שנתיים-שלוש), כדי לסייע לצמיחה מחודשת של השורשים ולהגדלת כמות יונקות השורש הגורמות לריענון ולהתחדשות העץ. ישנם עצי בונסאי המניבים פרי כלימון ורימון ותפוח, ונשאלת השאלה: הואיל ובתהליך הטיפול בעצים אלו יש להוציאם מהעציץ אחת לשנתיים, לשטוף את האדמה, לגזום את השורשים ולהוסיף שכבת מצע חדשה, האם יהיו אסורים לעולם מדין ערלה?
תשובה | עצי הבונסאי גדלים בדרך כלל על גבי מגשים, בעציץ שאינו נקוב. חלקו הפוסקים אם דיני ערלה חלים בעציץ שאינו נקוב. הרמב"ם[27] פסק 'הנוטע בעציץ שאינו

25. עי' הרב יואל פרידמן, 'הגדרת עונת המעשרות', התורה והארץ ד, עמ' 152–159; ולכל הדעות, שליש ממשך זמן הגידול אינו יכול להיחשב כהבאת שליש, עי' בהקדמת הרב קוק זצ"ל לספר אישי השם (ירמע).
26. **בונסאי** (בתרגום מיפנית: 'גננות על מגש') היא אמנות גידול עצים וצמחים ננסיים על ידי גיזום קפדני בשורשיו ובענפיו של הצמח (מתוך ויקיפדיה).
27. רמב"ם, הל' מע"ש פ"י ה"ח.

בחזרה לעמוד התוכן

נקוב חייב בערלה, אף על פי שאינו כארץ לזרעים הרי הוא כארץ לאילנות'. ובירושלמי[28] מבואר שהטעם הוא כי 'השורשין מפעפעין'. לפי זה, כשהשורשים אינם יונקים ואינם חודרים - פטור. ה'חזון איש'[29] הכריע שחייב מדרבנן. הגרש"ז אוירבך[30] והגר"ש ישראלי[31] כתבו שפטור מן הערלה. למעשה אנו נוקטים שיש לאסור מדרבנן.[32]

מ"מ ניתן לדון בדינם של עצי הבונסאי המניבים פרי בשני מישורים: כעץ מאכל וכעץ שלא עומד למאכל. ניתן להתייחס לעצים הללו כאל עצי פרי לכל דבר, ואזי אם בתהליך הטיפול בעץ גם בזמן השטיפה וגם כאשר גוזמים את השורשים עדיין נשאר גוש אדמה ומערכת שורשים שיכול העץ לחיות מהם, אף בלא תוספת שכבת מצע חדשה, הרי שלא נפגע חישוב שנות ערלה, ולאחר שלוש שנים יהיה מותר לאכול מהפירות שהעצים הללו מניבים.

אם גוש האדמה שנותר אינו מספיק לכדי חיותו של העץ וזקוק הוא לתוספת שכבת מצע חדשה כדי להתקיים, הרי יש כאן כל פעם בגמר הטיפול נטיעה חדשה, והפירות הגדלים יהיו אסורים לעולם מדין ערלה, כפי שנפסק ב'שלחן ערוך':[33]

> אילן שעקרו רוח או שטפו נהר והוליכו למקום אחר, ומהעפר שסביב שרשיו עמו, והוסיף עליו שם עפר ונשרש שם בארץ, אומדים אותו אם היה יכול לחיות בעפר הראשון שבא עמו בלא תוספת עפר אחר, הרי זה כנטוע במקומו ופטור מהערלה. ואם לאו, חייב.

אך נראה יותר לומר שעצים אלו, אפילו שמניבים פרי, אינם אסורים כלל בדין ערלה, וזאת מהטעם שעצים אלו לא ניטעו לצורך אכילה אלא לנוי ולהנאה ממראה וצורת עץ (שנראה כעץ עתיק אך קטן), ואף ניכר בצורת הגידול שלהם שדעת המגדל אינה לצורך מאכל אלא רק לנוי (שהרי מגדלים אותם על מגשים קטנים ומניחים אותם בתוך הבתים ואינם מתפתחים). וכבר נפסק ב'שלחן ערוך':[34]

> הנוטע אילן מאכל ואין דעתו לצורך אכילה, אלא להיות גדר לשדה או בשביל העצים לשרפן או לבניין, פטור. והוא שיהא ניכר שאינו לצורך אכילה, כגון אם הוא לשריפה שנטען רצופים ואינו מרחיק בין אילן לאילן כראוי, ואם הוא לבנין שמשפה הענפים כדי שיתעבו, ואם לגדר שהוא במקום שצריך לגדור...

לאור זאת נראה שהואיל וניכר שהעץ אינו ניטע לצורך מאכל, יהיה מותר לאכול מפירותיו אפילו בשלוש השנים הראשונות, שאין העץ ופירותיו כלל בגדרי איסור ערלה.

28. ערלה פ"א ה"ב.
29. חזו"א, דיני ערלה סי' לב.
30. מנחת שלמה, ח"א סי' ע (עמ' ת ואילך).
31. התורה והארץ א, עמ' 133-147.
32. הלכות הארץ הלכות ערלה פ"ו סעי' ג, עיין שם הערה 114.
33. שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' יט.
34. שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' כג.

בחזרה לעמוד התוכן

מכון שלזינגר

5. צום תשעה באב לחולים שונים / מכון שלזינגר

1) אישה נמצאת בחודש החמישי להריונה וערך ההמוגלובין בדמה הוא 10.3. האם עליה לצום בט' באב כשהוא נדחה? 2) אדם שעבר אירוע לבבי - האם צריך לצום? הוא נותח בעקבות האירוע לפני כחודשיים.

תשובה | 1) אישה בחודש החמישי להריונה, עם המוגלובין מעט נמוך (10.3) אינה חייבת לצום בתשעה באב נדחה השנה. נחלקו הפוסקים אם במקרה זה היא רק תשתה[35] או שהיא יכולה גם לאכול.[36] למעשה, היא יכולה לשתות ללא כל הגבלה (בלי שיעורים), ולגבי אכילה, עדיף שלא תאכל, אא"כ היא נחלשת מאוד, ואז תאכל.[37]

2) אדם שלקה בליבו ועבר ניתוח לב לפני חודשיים, חייב לשתות ללא הגבלה בתשעה באב (אפילו כשאינו נדחה). לגבי אכילה - כדי לענות חסרים פרטים רפואיים נוספים.

אזכיר שיש לעשות הבדלה במוצאי שבת, רצוי על חמר מדינה, ואם אין, אז אפשר על מיץ ענבים ולתת לקטן, או בעדיפות אחרונה, שישתה החולה עצמו.

ה' ינחמנו בנחמת ציון וירושלים.

6. נשיאת מכשיר נייד למתנדב במד"א בשבת / הרב מאיר אורליאן

שאלה | האם מותר למתנדב במד"א לשאת מכשיר פלאפון בשבת?

תשובה | בהחלט מותר ללכת עם פלאפון, שכן יש בו צורך פיקוח נפש.[38] אלא שלפי מידת האפשרות המעשית יש להצניעו, כדי למעט בחשש 'מראית עין', כגון להניחו בתוך הכיס, להנמיך את עוצמת הצלצול או לבחור צלצול רועש פחות לפני שבת, וכדו'.[39] אומנם להעביר לרטט בלבד לא תמיד מומלץ, כי לפעמים אין מרגישים, אא"כ הרטט באותו מכשיר הוא חזק.

7. הדרכה לאחות בתחילת עבודתה בבית החולים / הרב ד"ר מרדכי הלפרין

שאלה | אודה על הדרכה בעבור אשתי שמתחילה בעבודת סיעוד בבית חולים, בפרט בהקשר לעבודה בשבת.

תשובה | א. לקראת התחלת תורנות שבת כאחות בבית חולים, דבר ראשון עלייך לקיים את המשנה במסכת אבות (פ"א מ"ו) 'עשה לך רב'! - עלייך ליצור קשר עם פוסק מנוסה, כדי שיוכל להדריך אותך בשאלות הרבות והקשות שתתעוררנה במהלך עבודתך.

35. שו"ת חת"ס, או"ח סי' קנז.
36. משנת יעב"ץ, או"ח סי' מט.
37. ראה עוד הליכות שלמה, עמ' תלב; נשמת אברהם, סי' תקנד, ס"ק ו.
38. שש"כ, מהדורה חדשה עמ' תרלה.
39. וראה עוד את מחלוקת הפוסקים שו"ע ורמ"א, או"ח סי' רנב סעי' ה.

בחזרה לעמוד התוכן

ב. כדאי לך לבקש מהאחראים עלייך בבית החולים שיאפשרו לך תקופת הסתגלות של עבודה בימות החול (שלושה חודשים לפחות), ובהם תלמדי להכיר את הרוטינה בעבודה, וכך תוכלי להתכונן גם לעבודה הרפואית בשבתות ובמועדים.

ג. כבר עכשיו עלייך להתחיל ללמוד כדי להבין את עקרונות ההלכה בנושא.

התשובות שמובאות להלן, הנוגעות לשימוש במכשור אלקטרוני, רובן מבוססות על שיטתו של הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל שנחשב בשעתו לפוסק הדור, והן כוללות הוראות שהורה לי למעשה על דרך ההנהגה בבתי חולים.

ד. **1) כתיבה** - כתיבה בבית חולים לצורך חולה שיש בו סכנה מותרת.[40]

כתיבה רפואית, כולל פרטים מזהים לצורכי חולה שאין בו סכנה - מותרת אם היא נעשית בשינוי, כמו כתיבה ביד שמאל לאדם ימני.[41] חשוב להדגיש כי לפני שנוקטים בפתרון זה, יש צורך לתרגל כתיבה ביד שמאל על מנת שהיא תהיה קריאה, אף שאיכות הכתיבה תהיה בכל מקרה פחותה מזו שביד ימין.

כתיבה שאין לה שום השלכה עכשווית או עתידית על מצבו הרפואי של החולה - אסורה.

יש לזכור כי חלק גדול מנוהלי הכתיבה במחלקה נועד למנוע סיבוכים, בעיות או אי-הבנות רפואיות בעתיד, ועל כן הכתיבה מותרת בשינוי בעבור החולים. כאמור, כתיבה בשינוי היא כתיבה ביד שבה לא רגילים לכתוב, וכדי שהכתב יהיה קריא, חייבים להתאמן בכתיבה זו במהלך השבוע.

2) כתיבה במחשב - הוצאת דפים במדפסת - ניתן להתיר הקלדה במחשב לצורך החולים, בתנאי שפקודת ההדפסה תיעשה בשינוי.[42]

פרטים על אופי השינוי ניתן לקבל מרב מוסמך, לאחר שיראה ויבין את המערכת. וראו להלן.

3) חתימה עם חותמת אישית - חתימה או שימוש בחותמת אישית לפרטים המחייבים חתימת רופא או אחות - מותרים בשינוי.

ה. **שימוש במחשב** - מותר להשתמש במחשב כנדרש במחלקה, אלא שיש כמה פעולות שחייבים להקפיד לבצע בשינוי, כדוגמת הקשה בגב האצבע במקום לחיצה בכרית קצה האצבע.

ו. מותר להשתמש **בטלפון** להתייעצות עם כונן או עם רופא בכיר יותר. לדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל השימוש בטלפון לא כרוך באיסור תורה אלא רק באיסור דרבנן, ולכן הוא מותר לא רק בעבור חולים שיש בהם סכנה, אלא גם בעבור חולים שאין בהם סכנה.[43]

---

40. שש"כ פרק לב סעי' מח; פמ"ג, א"א (בוטשאטש), או"ח סי' שכח סי' ב.
41. רמ"א או"ח סי' שכח סעי' יב; וראה בשש"כ, פרק לב סעי' כח ובהערה שם.
42. שש"כ, שם.
43. וראה שו"ע, או"ח סי' שכ"ח סעי' י, ובמשנ"ב, לשו"ע שם ס"ק כה, ובביאה"ל ד"ה רופא, וראה שש"כ, פרק לב סעי' לט-מ.

ז. **הזמנת בדיקות** - ר' לעיל איך לבצע הדפסה או כתיבה בשינוי. גם את הדבקת המדבקה ראוי לבצע בשינוי.
ח. מומלץ לרכוש את חוברת הכיס 'הרופא בשבת וביום טוב' מאת פרופסור אברהם (הנחיות כלליות ופרטיות בעבודת הרפואה בשבת). במידה וישנו רצון להרחיב את הידע בתחום ולקבל מענה לשאלות ספציפיות - מומלץ לרכוש את סדרת הספרים 'נשמת אברהם' (הלכות רפואה) מאת פרופסור אברהם.
במידה ובמשך הזמן מתעוררות שאלות נקודתיות תוך כדי עבודתך - אפשר להפנות שאלה לפרויקט השו"ת של מכון שלזינגר, בדוא"ל: irp@medethics.org.il.
אם נוספו לך בינתיים שאלות נוספות או שהתשובות אינן מספקות - אנא חזרי אלינו. כמו כן את רשאית להתקשר לח"מ בשעות הערב בטלפון 052-2602349.

8. קרינה בעת טיסה לאישה בהיריון / הרב ד"ר מרדכי הלפרין
שאלה | אחד מפוסקי ירושלים המובהקים אמר לפני כשנתיים ביום עיון לרבנים, כי לאישה מעוברת עדיף להימנע מטיסות, בין היתר בשל הקרינה שיש בטיסה. בהקשר לזה הוא אמר, בשם כבוד הרב הד"ר, שהקרינה בטיסה היא הרבה יותר מבצילום רנטגן (הוא נקב ביחסיות גדולה מאוד - אינני זוכר כמה, לכן לא כתבתי). לפי"ז, הוא טען, כשם שנמנעים מאוד מצילום רנטגן לאישה בהיריון, כ"ש יש להימנע מטיסות. קראתי קצת על הנושא, ולא מצאתי שיש להימנע מלטוס בגלל הקרינה, אלא א"כ מדובר בטיסות רבות (כגון אצל דיילות וכדומה). משום כך אני תוהה שמא בדברים שנאמרו בשם הרב הד"ר, הרב הפוסק הנ"ל לא דייק דיו.
תשובה | א. בכינוס הבינלאומי החמישי לאתיקה רפואית יהודית שהתקיים בסן פרנסיסקו שבארה"ב בפברואר 1994, הרצה על הנושא פרופ' אדוארד טלר (הידוע גם כ'אבי פצצת המימן'). בהרצאתו הוא הראה כפיזיקאי מומחה שהקרינה הקוסמית שאליה נחשפים אנשים הטסים מעל האוקיינוס האטלנטי גדולה יותר מהקרינה של כמה צילומי רנטגן. הוא העיר שמסיבות עלומות, אינפורמציה חשובה זו איננה זמינה לציבור, ותהה - מדוע?
ב. כמות כזו של קרינה איננה נחשבת למזיקה לאדם, בדיוק כמו כמה צילומי רנטגן. אומנם בקרב נשים בהיריון אנו נמנעים גם מקרינה מועטת זו, וככלל, אנו נמנעים מצילומי רנטגן לא הכרחיים. כך לדעתו יש להתייחס גם לטיסת אישה מעוברת מעל האוקיינוס האטלנטי.[44]

44. ראו מאמר שהתפרסם כעשור לאחר ההרצאה הנ"ל: Barish, R. J. (2004). In-flight radiation exposure during pregnancy. Obstetrics and gynecology, 103(6), 1326–1330.
כמו כן ראו את המלצות האיגוד האמריקני לגינקולוגים ומיילדים בנושא, המביא את ההנחיות המעודכנות (2014) של המשרד הפדרלי לרגולציה של בטיחות בתעופה FAA:
https://www.acog.org/Clinical-Guidance-and-Publications/Committee-Opinions/Committee-on-Obstetric-Practice/Air-Travel-During-Pregnancy?IsMobileSet=false

בחזרה לעמוד התוכן

9. נטילת תרומת דם מאישה וכניסה לכנסייה לצורך התרמת דם / הרב ד"ר מרדכי הלפרין

שאלה | 1) האם מותר לי ליטול תרומת דם מאישה? 2) ישנן התרמות דם שמתבצעות במבנה של כנסייה, לא בכנסייה עצמה אלא באולם סמוך לה אך באותו הבניין. שאלתי: האם מותר לי להיכנס לשם כדי להתרים דם?

תשובה | 1) מותר לאיש רפואה ליטול דם מאישה (בזמן שְגרה), בתנאי שפעולה זו לא גורמת לו להרהורים אסורים. לגבי עיתות חירום, ראה בתשובות הגר"מ פיינשטיין.[45]

2) מותר להיכנס לאולם הסמוך לכנסייה כדי ליטול תרומות דם.[46]

10. ברכת 'הגומל בלידה' / הרב אשר שקאני

שאלה | מנהגנו, מנהג יהודי גרמניה, שלא מברכים 'הגומל' על לידה, לא האישה ולא בעלה בעבורה. תינוק שנולד בריא, לאחר כשלוש דקות הפסיק לנשום (נראה לי שגם היה ללא דופק לזמן מה) והכחיל. המיילדת חיממה אותו וביצעה בו מייד פעולות החייאה שונות, והוא חזר לנשום. היום התינוק בריא. האם על האב לברך עליו 'הגומל'? שאלתי נובעת משני ספקות בנושא: 1) האם בכלל מברכים 'הגומל' בעבור מישהו אחר (הרי אפילו בעבור אשתו אין מברך)? 2) תינוק שנולד נחשב הרבה פעמים בחזקת נפל. האם יש לברך ברכת 'הגומל' על מי שמוגדר בחזקת נפל?

תשובה | א. הגם שלדעת 'בית יוסף'[47] אין לבעל לברך ברכת 'הגומל' בעבור אשתו, מכל מקום דעת כמה אחרונים שיכול הבעל לברך, וכן פירש ה'משנה ברורה'[48] שבעל רשאי לברך לאשתו. אלא שלמעשה נוקטים 'שב ואל תעשה - עדיף'. וכ"כ בספר 'כף החיים'[49] שלא נהגו לברך אפי' בעבור אשתו, אביו או רבו.

ב. נחלקו האחרונים אם אב מברך לבנו הקטן.[50] מ"מ נראה לי שלמ"ד שאב מברך לבנו הקטן יהיה הדין כן אף בתינוק שבתוך ל' יום ניצל, מאחר שהגם שבדינים מסוימים כדין אבלות דינו של התינוק בתוך ל' יום כנפל, מיהו מאידך גיסא לגבי פיקוח נפש וחילול שבת - מחללים עליו כגדול.

הערת הרב ד"ר מרדכי הלפרין:

נלענ"ד כי מאחר שבכל לידה יש סכנה ליילוד, ואע"פ כן מעולם לא נהגו לברך 'הגומל' בעבור התינוק שנולד - גם אם היו אירועי סכנה שכיחים פחות, יש להתייחס אליהם כאל חלק מסיכוני הלידה ואין לברך.[51]

זאת ועוד, תינוק שהיה מסוכן בתוך ל' יום והבריא, איגלאי מילתא למפרע שאינו נפל.

45. אגרות משה, אבה"ע ח"א סי' נ'ו, ד"ב והנה.
46. ראה: רפואה מציאות והלכה (מכון שלזינגר, ירושלים תשע"ב), סימן ט.
47. בית יוסף, או"ח סי' ריט.
48. משנ"ב, סי' ריט ס"ק יז.
49. כף החיים, או"ח סי' ריט ס"ק כז.
50. עי' בשו"ת התשבץ, ח"ד סי' ד; בספר מחזיק ברכה, סי' ריט.
51. עוד על ברכת 'הגומל' בעבור בן או בת, ראה מאמרו של הרב יהודה הרצל הנקין 'ברכת הגומל על בן ובת שנתרפאו', ספר אסיא ט (2004), עמ' 73-82; אסיא מא (1986), עמ' 41-50.

11. כתמים לבעלת התקן מירנה / הרב ד"ר מרדכי הלפרין

שאלה | אני מנסה לברר מהי ההלכה לנשים שמשתמשות בהתקן מירנה, והמחזור החודשי שלהן מסתכם בסדרה של כתמים. עד עתה שמעתי מכמה מגדולי המורים כי מדובר במחזור לכל דבר, ומורי הוראה אחרים אמרו לי כי לדעתם אין כאן אלא כתמים.

תשובה | השאלה היא: האם דינם של כתמים שנגרמים ממכשירים הורמונליים (גלולות או התקן הורמונלי) הוא כדין שאר כתמים או כדין ראיית דם ממש? בשאלה זו נחלקו שנים מגדולי דורנו זצ"ל. הגר"ע יוסף סבר שגם לכתמים שמקורם בתרופות הורמונליות יש דין כתמים לכל דבר. לעומתו הגרי"ש אלישיב סבר שאם מדובר בדימום שאנו יודעים כי נגרם בעקבות השימוש בתרופות ההורמונליות - אזי יש להתייחס אליו כאל דם ממש, ולא כאל כתם.[52]

12. דימום כתוצאה מ'דם ביוץ' / הרב אריה כץ

שאלה | כל חודש, יום או יומיים אחרי הטבילה, אני רואה מעט דם. תופעה זו גורמת לי להיאסר מחדש, וכמעט ואינה משאירה לנו זמן להיות מותרים. לאחרונה אמר לי רופא שהתופעה שיש לי נקראת 'דם ביוץ'. ידוע לי שמבחינה רפואית הביוץ מתרחש בשחלות, ואילו דם שאוסר הוא רק דם שמקורו ברחם. האם לפי זה אני יכולה להקל בדימום הזה?

תשובה | קודם כול יש להבהיר את המציאות הרפואית.[53] במושג 'דם ביוץ' אין הכוונה לדימום שנגרם כתוצאה מהשתחררות הביצית מהזקיק בתוך השחלות. למעשה, אם יש תופעה של דימום מהשחלות, האישה לא תראה אותו, שכן הוא יגיע לתוך חלל הבטן ולא יעבור דרך הרחם. המציאות המכונה 'דם ביוץ' נגרמת מירידה ברמתו של הורמון שנקרא אסטרדיול לקראת ביוץ. ירידה חדה מדי שלו עלולה לגרום לדימומים של ריריות הרחם. דהיינו, אצל נשים הסובלות מ'דם ביוץ' יש ירידה חדה של האסטרדיול, מעבר לנורמה.

לכן אין שום אפשרות להקל בדימום בטענה שמדובר בדם שאינו מהרחם או בדם מכה. אומנם לעיתים אותו דימום נצפה רק בצורה של כתמים, ואז אם האישה תקפיד על לבישת בגדי צבעונים וכדומה, היא אינה אמורה להיאסר.[54] בכל אופן, בימים שיש הכתמות כאלו, גם אם האישה לא נאסרה מהן, מומלץ שלא לשמש, על מנת שלא יגיע למצב של ראיית דם בזמן התשמיש שדינה כדין ראייה אוסרת.

---

52. ראה 'האם יש כתם אצל נוטלי גלולות', אסיא צא-צב, עמ' 206-207, ובמקורות שצוינו שם; 'דין כתם באישה הנוטלת גלולות', אסיא פט-צ, עמ' 95-98.
53. לצורך השאלה, התבררה המציאות הרפואית שלהלן עם ד"ר הילה הוכלר, ד"ר חנה קטן וד"ר יעקב רבינזון, כולם רופאי נשים מומחים ויראי שמיים.
54. הדרכות לאישה הסובלת מכתמים בימי טהרתה, כיצד עליה להתנהג על מנת לא להיאסר מאותם כתמים, מובאות בספר פוע"ה חלק ראשון עמ' 158-161.

בחזרה לעמוד התוכן

הייתי גם ממליץ לפנות לרופאת נשים, על מנת לבדוק אם אכן המקור לדימום הוא הירידה ברמת ההורמונים, ובהתאם לכך לקבל טיפול רפואי לעצירת התופעה.

13. דימום כתוצאה מציסטות בשחלות / הרב אריה כץ

שאלה | לאחרונה אני סובלת מדימומים לא סדירים. הייתי אצל רופאת הנשים שלי, ולאחר שהיא בדקה אותי, היא אמרה לי שיש לי ציסטות בשחלות שגורמות לדימום. לפי זה לכאורה הדימומים אינם אמורים לאסור אותי על בעלי, שכן ציסטה היא סוג של מכה. גם אם היא לא מכה, דם מהשחלות אינו אמור לטמא. האם אני צודקת?

תשובה | כפי שהובהר לעיל בשאלה הקודמת, אין כזו מציאות רפואית של אישה שרואה דם שמקורו מהשחלות. הדימום שנגרם כתוצאה מהציסטות אינו דימום מהשחלות. הכוונה היא שהציסטות יצרו שיבוש הורמונלי, והוא הגורם לרירית הרחם לדמם באופן לא מסודר. יש צורך בפתרון רפואי להעלמת הציסטות. בינתיים, כל עוד נמשכים הדימומים הלא סדירים, נא לעיין בספר פוע"ה חלק ראשון,[55] שם יש עצות והדרכות הלכתיות לאישה הסובלת מכתמים ודימומים לא סדירים, בדבר האופנים שבהם היא יכולה להיטהר ולא להיאסר מחדש כל הזמן.

14. הטענת מכשיר שמיעה בשבת / הרב אליעזר טוויק

שאלה | ישנם מכשירי שמיעה שנטענים באמצעות מטען אלחוטי. מניחים את המכשיר על המטען, והטעינה נעשית ללא מגע חשמלי ישיר. במקרה שסוללת המכשיר התרוקנה לפני שבת, והניחו את המכשיר על המטען מעט לפני שבת, האם יהיה מותר להשתמש בו בשבת, או שהוא נחשב כמוקצה, כי לא היה ראוי לשימוש בכניסת שבת?

תשובה | מכיוון שיש הרבה דגמים, ו'המחדש בטובו בכל יום תמיד' דעת לבני אדם לייצר דגמים חדשים, קשה לענות לגבי עצם הסרת המכשיר מעל גבי המטען **תוך כדי הטעינה**, משום שבחלק מהדגמים יכול להיות שנגרמת בכך פעולה חשמלית. אם הסרת המכשיר בשבת מעל גבי המטען גורמת לפעילות חשמלית כלשהי, צריך לבדוק מה היא, בכל דגם בנפרד, כדי לענות על השאלה. בכל מקרה, אפשר לפתור את הבעיה הזו אם מחברים את המטען לשעון שבת, והוא מכבה את המטען בשעה שמכשיר השמיעה טעון דיו. בנוסף, צריך לבדוק אם כדי להתחיל את השימוש במכשיר די להסיר את המכשיר מעל המטען, או שיש צורך ללחוץ על כפתור בגוף המכשיר בשביל להתחיל את השימוש. לפעמים זה לא כפתור רגיל אלא מכסה שנסגר, וצריך לברר אם סגירת המכסה מהווה סגירת מעגל. גם אם יש פעילות חשמלית או סגירת מעגל, אפשר שהדבר מותר בשעת הדחק, אך צריך לדון כל מקרה לגופו.

55. שם, בעמודים הנ"ל.

עתה אבוא לברר את דין הוצאת המכשיר מהמטען בשבת, מבחינת הלכות מוקצה. השאלה מתחלקת לשתי שאלות:

א. האם המכשיר הוקצה בין השמשות, משום שלא היה ראוי לשימוש והניחו להיטען, ואם כן לכאורה הוא מקיים את התנאים 'לא חזי ודחינהו בידים'?[56]

ב. האם המכשיר הוקצה בין השמשות, כי בזמן בין השמשות היה אסור לטלטלו, בגלל גרימת הפסקת הפעולה החשמלית של הטעינה?

אציין שבהשקעת מאמץ מסוים, יש אפשרות לעקוף את השאלות:

אפשר להניח את המכשיר רבע שעה לפני השקיעה, וכך הוא יהיה ראוי לשימוש בבין השמשות, כי גם עם סוללה טעונה חלקית אפשר להשתמש במכשיר לפרק זמן כלשהו. נוסף על כך אפשר לחבר את המטען לשעון שבת שישאיר את המטען דולק לפחות רבע שעה לפני השקיעה (בגלל מה שציינתי במשפט הקודם), יכבה אותו כל בין השמשות (כך שבבין השמשות לא יהיה שום איסור בהסרת המכשיר מהמטען), ויחזור להפעיל אותו אחר בין השמשות, עד שהמכשיר ייטען טעינה מלאה.

שיטה זו מתאימה רק למי שיכול לדייק בכיוון שעון השבת, אך נראה שלהלכה אין צורך להשתמש בשיטה זו, ויש מקום להקל גם בלעדיה.

לגבי שאלה א, ברור שהאדם מניח את המכשיר לפחות כמה דקות לפני השקיעה, כי הוא לא רוצה להיכשל בחילול שבת. אם כן יש להניח שבכניסת שבת המכשיר טעון לפחות ברמה כזו שהוא יכול לפעול זמן מה, וממילא כבר אינו בגדר 'לא חזי'. כמו כן נראה שלא שייך לומר במקרה זה 'דחינהו בידים', כי האדם התכוון להשתמש בו במהלך השבת.

כמו כן נראה שהדבר דומה לדברים שמוגדרים כ'גמרו בידי אדם'.[57]

לגבי שאלה ב, נראה להוכיח שאין איסור מוקצה של 'הואיל ואתקצאי בבין השמשות' בדבר שסיבת איסור טלטולו היא שבטלטולו ייווצר איסור. זאת על פי מה שהביא ה'משנה ברורה'[58] שמחובר נאסר הואיל ולא חשב עליו, ולא כתב הואיל והיה אסור בתלישה. אומנם אם מעיינים ב'בית יוסף'[59] רואים שטעם זה שהביא ה'משנה ברורה' הוא טעמו של רש"י, אבל הרז"ה הקשה עליו ופירש שהמוקצה הוא מחמת איסור, ואם כן יש מקום להוכיח ממקרה זה שיש מוקצה מחמת איסור. אבל ה'בית יוסף' מביא מחלוקת זו במקום אחר,[60] ושם הוא פוסק ב'שלחן ערוך' שאין מוקצה מחמת איסור.[61] אף שב'כף החיים'[62] הביא שרש"ל החמיר במוקצה מחמת איסור, נראה שאין להחמיר כאן, כי מדובר על צורך גדול. המכשיר נצרך לכל השבת, וקשה לסדר שעון שבת כפי שהצעתי

56. שו"ע, או"ח סי' שי סעי' ב.
57. ראה משנ"ב סי' שי ס"ק יט; וראה בדומה לזה באגרות משה, או"ח ח"ה סי' כב אות כו; יביע אומר ח"ז או"ח סי' לט אות ד.
58. משנ"ב סי' שי ס"ק ג.
59. ב"י, סי' שי אות ב.
60. ב"י, סי' שיח אות ב.
61. כמו שציין המשנ"ב, סי' שיח ס"ק ח; וראה כה"ח סי' שיח ס"ק כג.
62. כה"ח, שם ס"ק כד.

בחזרה לעמוד התוכן

מקודם. זאת בפרט שדעת רש"ל היא דעת מיעוט בין האחרונים. כמו כן נראה שדעת הר"ן והרז"ה, שהיא הדעה המחמירה שהובאה ב'בית יוסף', אינה דעת רוב הראשונים, וכך פסק להקל גם ב'שמירת שבת כהלכתה'.[63]

יש להעיר שבמקום אחר ב'שמירת שבת כהלכתה'[64] פסק שמוקצה מחמת איסור חיצוני אסור בטלטול, גם אם הוסרה סיבת האיסור, אא"כ זו שעת הדחק או שהאיסור הוא דרבנן. אך נראה שאין קושיה מדבריו אלו על מה שכתבתי. ראשית, הסרת המכשיר מהמטען היא כנראה לא יותר מאיסור דרבנן, כי אין ניתוק מגעים ואין חוט להט, ולכן אין חשש של מלאכת בונה או מבעיר. שנית, הפעולה החשמלית היא 'פסיק רישיה דלא ניחא ליה' (אא"כ זו פעילות שבלעדיה אין אפשרות להשתמש במכשיר, כגון שהוא מתחיל לפעול רק כשהוא מרגיש שהפסיקה הטעינה). אבל הסיבה העיקרית שאין קושיה מדבריו שם על מה שכתבתי כאן היא שנראה שה'שמירת שבת כהלכתה' הנ"ל מדבר דווקא על איסור שהאדם לא מתכנן שייפסק מעצמו. מקור דבריו הוא בדברי ה'משנה ברורה',[65] שמדבר על מקרה שבו האיסור אינו מיועד להיפסק במהלך היום, ולכן הוא הוקצה מדעת בעליו, ואין לומר עליו 'גמרו בידי אדם', אבל בנידון השאלה שלנו האיסור עתיד להיפסק מעצמו.

15. שימוש במוצרים עם התקן שבת במקרים של פיקוח נפש / הרב אליעזר טוויק

שאלה | עד כמה יש להשתדל להשתמש דווקא במוצרים עם התקן שבת, במערכות רפואה או ביטחון שפעילותן כרוכה בפיקוח נפש?

תשובה | אומנם פיקוח נפש דוחה שבת, אך לדעת הרמ"א[66] יש למעט עד כמה שאפשר בחילול השבת. לגבי דעת ה'שלחן ערוך' נחלקו האחרונים: יש אומרים שגם הוא סובר כך,[67] ויש אומרים שדעתו היא שאין צורך למעט בחילול השבת.[68] המנהג הנפוץ בין עובדי החירום הוא להשתדל למעט בחילול שבת. ה'מגן אברהם'[69] מביא בשם 'ספר חסידים' שיש לדאוג לפני שבת לכך שבשבת יהיה אפשר לעשות את כל צורכי הלידה תוך חילול שבת מזערי. יחד עם זאת הוא לא מציין כמה מאמץ או הוצאות כספיות יש להשקיע בזה. ב'מנחת שלמה'[70] האריך בסוגיה זו, וכתב שאין חובה להוציא ממון כדי למנוע חילול שבת בעבור פיקוח נפש. הוא הסביר שמה שכתב ה'מגן אברהם' הנ"ל הוא רק ממידת חסידות. כן כתב גם בפשיטות ב'מנחת אשר'.[71]

63. שש"כ (מהדורת תש"ע) פרק כב סעיפים ו, יא.
64. שש"כ, שם סעי' יד.
65. שו"ע, סי' תקיח סעי' ט.
66. רמ"א, או"ח סי' שכח סעי' יב.
67. בהם ביאור הלכה סי' שכח ס"ק ד ד"ה כל שרגילים.
68. בהם הגרע"י בהליכות עולם, ח"ד תצוה א, ד; ראה הרחבה לדיון במנוחת אהבה ח"א פרק כא סעי' ו הערה 21.
69. מג"א, סי' של ס"ק א.
70. מנחת שלמה, ח"א סי' ז.
71. מנחת אשר, ח"א סי' כה.

בחזרה לעמוד התוכן

במערכות גדולות, כגון צבא, משטרה ובתי חולים, קשה להבדיל בין מקרי פיקוח נפש, ספק פיקוח נפש ומקרים שאינם פיקוח נפש כלל. לפעמים ההתלבטות לפני כל מקרה מה ההגדרה שלו יכולה להביא בעצמה לפיקוח נפש, כי היא מקשה על עובדי החירום ומאטה את עבודתם. מסיבה זו במקרים רבים נאלצים עובדי החירום לעשות שבתם חול. זאת ועוד, יש לזכור שבמערכות אלה יש עובדים שלצערנו אינם שומרים שבת, ולפעמים אף עושים את עצמם 'גויים של שבת' בשביל הדתיים. אם כן, מכיוון שכמעט בכל שבת יהיו חילולי שבת לצרכים שאינם אף ספק פיקוח נפש, יש מקום להחמיר יותר ולדרוש שימוש בהתקני שבת, כדי למעט את חילול השבת. מובן שכל זה בתנאי שהשימוש בהם לא יכול להביא לספק פיקוח נפש.

16. מניין באמצעות וידיאו / הרב מנחם פרל

שאלה | האם ניתן לקיים מניין באמצעות יישומון (אפליקציית) וידאו צ'אט?

תשובה | בעולם המודרני כולם נוסעים ותרים בארץ, ולעיתים גם בעולם הגדול. לא אחת אנחנו מגיעים למקום שבו אין מניין יהודים לתפילה. האם נוכל להשתמש בטכנולוגיה המודרנית ולהרגיש כאילו אנחנו ביחד ולהתוועד לתפילה במניין? מה קורה כאשר יש מניין, אך אני הוא היחיד הנמצא רחוק? האם אוכל, לפחות, באופן זה להצטרף? האם אצא ידי חובת קריאת מגילה? האם אוכל כך לסיים מסכת ולהיפטר מתענית בכורות?

עשרה מישראל שמתכנסים יחד לעבודת ה', שכינה שורה ביניהם,[72] עד כדי כך שהתנו חז"ל שכמה דברים מיוחדים במעלתם לא ייאמרו אלא בעשרה מישראל, ומהם קדיש וקדושה, 'ברכו', נשיאת כפיים וקריאת התורה ועוד.[73] ה'שלחן ערוך'[74] קובע כי 'צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם', עד כדי כך שאפילו אם 'קצת העשרה בבית הכנסת וקצתם בעזרה אינם מצטרפין'.[75] אם כן, קל וחומר כאשר כל אחד נמצא במקום אחר ברחבי הארץ או העולם, אין מה שמצרפן להיות 'מנין', שֶׁם של אגודה. אומנם כאשר ניתן לראות זה את זה, אף אם יהיה בחדר אחר לגמרי, נחשבים כמצטרפים.[76] אם כן, אולי נאמר שביישומון המאפשר לראות האחד את חברו, בוודאי אם רואה את כולם, יש מקום לומר שמצטרפים למניין.

אך לא כך הם פני הדברים, וזאת בהתבססי על שתי הלכות. האחת היא כי מעלת תפילה בציבור גדולה היא מההצטרפות לאמירת דברים שבקדושה.[77] האחרת היא דברי ה'שלחן ערוך'[78] שאם 'היו עשרה במקום אחד ואומרים קדיש וקדושה, אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות', היינו להצטרף למניין לאמירת קדיש וכד' ואפילו נמצא במרחק, אך זאת בתנאי שבמקום אחד יש מניין מתפללים.

72. ברכות ו ע"א.
73. משנה וגמרא מגילה כג ע"ב.
74. שו"ע, או"ח סי' נה סעי' יג.
75. שם, סעי' יח.
76. שו"ע שם, סעי' יד.
77. אגרות משה א, סי' כח.
78. שו"ע, שם סעי' כ.

בחזרה לעמוד התוכן

אין גבול למרחק שבו יכול להימצא האדם ועדיין יוכל להצטרף למניין, מעבר לכך שעליו לשמוע את שליח הציבור. השומע דרך מכשיר סלולרי אינו שומע את קולו המקורי של האדם אלא רק את חיקויו באמצעות המכשיר האלקטרוני. לפיכך נחלקו הפוסקים אם יוצאים בכך ידי חובה אם לאו. אדם המאושפז בבית חולים ואין לו יין להבדלה, עליו לשמוע הבדלה דרך הטלפון;[79] אדם שאין לו מגילת קלף כשרה בפורים, ראוי שישתדל לשמוע דרך הטלפון, אף שלברך לא יוכל,[80] ויוצא בכך ידי חובתו בדיעבד, לדעת הרב משה פיינשטיין. אך הרב עובדיה יוסף חלק על כך,[81] ולדעתו אינו יוצא ידי חובה כלל. אף ביחס לעניית אמן, יש מקום לומר שיענה, כי סוף סוף שמע ברכה.[82] מאידך גיסא אם מרגע הברכה ועד לשמיעתה חלפו שניות מספר (יותר מ'תוך כדי דיבור', כ-3 שניות) כגון בשידור לוויין או בשיחה מחו"ל, ייתכן שלא יוכל לענות אמן, משום ספק 'אמן יתומה' (אמירת אמן הנאמרת ללא שמיעת הברכה המחייבת). הרש"ז אוירבך החמיר בסוגיה זו בשני חלקיה, ולדעתו לא יוצאים בכך ידי חובה, ואין לענות אמן כלל.

אומנם תענית בכורות בערב פסח, שהיום נהוג 'לפדותה' בהצטרפות לסיום מסכת, פשוט שניתן לעשותה ממרחק כאשר אין אפשרות אחרת,[83] משום שעיקרה הוא מנהג קל. אם כן כאשר ניתן לראות ולחוות טוב יותר את אשר נעשה ובכך להשתתף בשמחת המסיימים, בוודאי נכון לעשות כך.

סיכומו של דבר, לא ניתן להצטרף למניין בצ'אט, אך אפשר גם אפשר, בהיעדר אפשרות אחרת, לשמוע הבדלה או מקרא מגילה ללא עניית אמן, וכן להשתתף ממרחק ב'סיום מסכת'.

17. מדידה מטאורולוגית בשבת \ הרב מנחם פרל

שאלה | זכינו השנה לעונת גשמים שבאה עלינו לברכה. עלינו להכיר תודה למאות רבות של מתנדבים בארץ המודדים את כמות ירידת הגשם בכל בוקר, ממש באותה שעה (06:00 שעון גריניץ', 08:00 שעון ישראל). בכל העולם נמדדת ירידת הגשם של היממה האחרונה באותו רגע בדיוק. בעזרת מדידות אלו, ובעזרת נתונים נוספים, יודע המחשב לבצע תחזיות אקלים ומזג אוויר לטובת כולנו. ובכן, נשאלתי מפי השירות המטאורולוגי: האם וכיצד ניתן למדוד גשם בשבת, שהרי ההלכה אוסרת כל מדידה שאינה של מצווה בשבת?

תשובה | לשם מתן התשובה ביקרתי בבית דגן, במרכז החיזוי הלאומי, וראיתי מקרוב כמה מאמצעי המדידה. בנוגע למדידת התאדות המים, כתב לפני כמה עשרות שנים הרב ישראל רוזן ז"ל מאמר בתחומין כרך ג. כאן אתייחס למדידת כמות הגשם, אותה מדידה שמודדים כ-400 מתנדבים ברחבי הארץ יום יום בשעה 08:00. המתקן מורכב מצינור

79. אג"מ ד, סי' צא.
80. אג"מ ב, סי' קח.
81. יחווה דעת, ח"ג סי' כד.
82. יחו"ד, שם.
83. הרש"ז אוירבך בהגדתו, עמ' 284.

מתכתי בקוטר קבוע, כ-20 ס"מ, בראשו משפך, ותחתיו מניחים בקבוק שאליו מתנקזים מי הגשמים. בשעה 08:00 מחליפים בקבוק, ואת מי הגשם שהצטברו ביממה האחרונה מוזגים לתוך משׂורה מדויקת. אחרי ההעברה למשורה, רושמים את כמות מי הגשם שהצטברה ומעבירים דווח למרכז החיזוי הארצי.

חז"ל אסרו למדוד בשבת למעט מדידה של מצווה,[84] משום שהמדידה נחשבת למעשה חול או שמא ירשום, חשש שאכן רלוונטי מאוד בנידון דנן, שכן הנוהג הוא לדווח מייד בתום המדידה את כמות הגשם שנמדדה. עם זאת, נראה שאם שפיכת המים מהבקבוק למשורה תיעשה בשבת, אך המדידה של המים תיעשה במוצאי שבת, הדבר מותר.[85] אך יש להיזהר שלא לדבר על עניין המדידה בשבת, משום שהמדידה אינה לצורך שבת.[86] כמו כן יש להתיר פעולה זו משום שלמדידה יומיומית של כמות המשקעים יש, כאמור, השלכה של ממש על ניתוח נתוני האקלים ותכנון פעילויות רבות - ציבוריות, כלכליות, התיישבותיות ואחרות. בכמה מקומות מצאנו שההלכה מתייחסת לצורכי רבים כאל צורכי מצווה, וכתב הש"ך[87] שמדידה לצורך רבים לא נאסרה בשבת. אלא שמכיוון שאפשר לערוך את המדידה במוצאי שבת, בלי שהדבר יפגע בצורכי הרבים, יש לעשות כן. זאת ועוד, אין לחשוש בהעמדת הבקבוק החדש משום הכנה משבת לחול, משום שאין דרך אחרת למדוד את הגשם שירד בשבת.[88]

אם כן, הלכה למעשה, מודדי הגשם רשאים להניח ביום שישי בשעה 8:00 בקבוק ריק חסר שנתות מדידה (כפי שעושים בדרך כלל), ובשבת בבוקר להחליפו בבקבוק ריק. אם יש רק כלי שיש בו שנתות, אפשר להשתמש בו, אך בלי להסתכל במיוחד כמה גשם היה (ב'משנה ברורה'[89] מתיר אף שימוש בשנתות, אבל בגלל שבנידוננו אין שום צורך שתיעשה מדידה בשבת, נראה שאין להסתכל בכוונה על השנתות כדי לבדוק כמה גשם ירד). את העברת המים מיום שבת בבוקר למסורה לצורך מדידה, יבצעו לאחר צאת השבת, ורק אז ידווחו לשירות המטאורולוגי.

מכון משפטי ארץ

18. ריבית בחברות כגון טריא, Elon **ועוד** / מכון משפטי ארץ

שאלה | יש היום כמה חברות שמספקות פלטפורמה להלוואה בין אנשים (טריא, Elon, ועוד), במסגרתה אפשר להשקיע כסף, להלוות לאנשים פרטיים ולקבוע את מידת

84. שבת פכ"ד מ"ה; ביצה פ"ג מ"ו ועוד.
85. על פי שו"ע, או"ח סי' שכג סעי' ב.
86. על פי דברי המשנ"ב סי' שכג ס"ק ח.
87. ש"ך, חו"מ סי' עג ס"ק כב.
88. על פי שו"ת מהרש"ג, ח"א או"ח סי' סא.
89. משנ"ב סי' שכג ס"ק י.

בחזרה לעמוד התוכן

הסיכון של ההלוואה. אם באחת ההלוואות הלווה לא מחזיר את הכסף, המלווה נפגע ולא החברה. האם 'היתר עסקא' שהחברה חתומה עליו עוזר? הרי ההלוואה היא בין שני אנשים פרטיים, והחברה אינה צד בהלוואה ולא נפגעת במקרה של אי-פירעון ההלוואה?!

תשובה | אכן, לא די שהחברה תהיה חתומה על 'היתר עסקא' כאשר היא רק מתווכת וההלוואה היא בין שני הצדדים באופן ישיר. אבל בדרך כלל יש הסכם הלוואה ועוד מסמכים משפטיים באתר החברה, שהמלווה והלווה צריכים להסכים להם כדי שההלוואה תבוצע. אם במסגרת ההסכמים האלה כלול גם 'היתר עסקא' תקף, אז הסכמת הצדדים לכל ההסכמים והמסמכים שבאתר החברה וחתימתם המעשית או הווירטואלית עליהם כוללת גם הסכמה וחתימה על 'היתר עסקא'.

חשוב שיהיה ברור ממכלול ההסכמים שתוקף ה'היתר עסקא' גובר על ההלוואה בריבית, שכן אחרת אין לו תוקף, וההיתר בטל, וראו 'היתר עסקא' באתר של המכון (dintora.org.il), שמתאים להלוואות כאלו.

19. רמאות בקצבת ילדים בחו"ל / משפטי ארץ

שאלה | סיפור המעשה: ראובן, המתגורר בחו"ל, הציע לאחיו, שמעון, המתגורר בארץ (אך אשתו מארץ מגורי ראובן), שינסה להוציא בעבורו קצבת ילדים מהמדינה שהוא מתגורר בה, בתואנה שהוא גר בחו"ל או בגלל המוצא של אשת שמעון. במשך שנים אכן ראובן הצליח לקבל את הקצבה בעבור שמעון, אלא שבמקום להעביר את הכספים לאחיו בארץ כפי שהבטיח, הוא לקח אותם לעצמו. האם יש בכך משום גנבה של ראובן כלפי שמעון? אם כן, איך אפשר לתקן זאת?

חשוב לחדד שתי נקודות: א) שמעון עצמו חשש להגיש בקשה כזו פן ייתפס, והוא לא היה עושה בעצמו צעד כזה לולא ראובן היה מוכן להסתכן. ב) לכתחילה לא ברור כמה נכון המעשה של לקיחת דמי ילדים בגלל אזרחות של האם כשלא גרים באותה מדינה, ואם כן הנושא אינו הגנבה של שמעון אלא הגנבה מהמדינה.

תשובה | מהשאלה די ברור שמדובר על גזל מהמדינה. אם לא היה פה גזל מהמדינה, מדוע חשש שמעון שייתפס?

מוסכם על רוב ככל הפוסקים שגזל הגוי אסור, ולשיטת רוב הפוסקים מדובר באיסור תורה.[90]

בנוגע להשבת הגזלה בגוי - נחלקו האחרונים אם היא חיוב מהתורה,[91] ויש סוברים שהחיוב הוא מדרבנן מצד חילול השם.[92] אם כן נראה שלפחות מצד חילול השם על ראובן מוטלת חובה להחזיר את הגזלה למדינה, ויש להתייעץ עם רואה חשבון איך

90. ש"ך, חו"מ סי' שמח ס"ק ב; נתיבות המשפט, סי' שמח ס"ק א; חלקת מחוקק ובית שמואל, לשו"ע אבה"ע סי' כח סעי' א, ועוד.
91. למשל: שער המלך הל' גזילה פ"א סק"ב
92. למשל, נתיבות המשפט, סי' שמח ס"ק א; ועי' שו"ת נודע ביהודה, יו"ד סי' פא שכתב שאם נאמר שזה חיוב מהתורה, היינו כל עוד לא כילה את הגזלה, עיי"ש.

לעשות זאת בלי שיואשמו בפלילים. ראוי לצטט שני מקורות בהקשר לכך. וכך כתב הרמב"ם:[93]

> ויש כאן דין, אומר אותו הואיל ונתגלגלו הדברים לעניין זה. והוא, שהמקומות שמשתמשין בהן בדינרין ובמעות במניין, אסור לאדם להחזיק דינר או מעה שחסר ממשקלו שתות או יותר, אלא יקוץ, וכל שכן [שאסור] שיתנהו או יטעה בו גוי. כי זה שחושבים המוני בני אדם, ואפילו יחידיהם, כי ההטעיות שכאלה מותרות עם הגוים, אינו נכון ודעה בלתי נכונה. אמר ה' בתורתו הקדושה, במי שמוכר את עצמו לעובד עבודה זרה או לעבודה זרה עצמה, כמו שנתבאר בפירוש אמר 'וחשב עם קונהו', ואמרו עליהם השלום יכול יגלום עליו, תלמוד לומר 'וחשב', ידקדק עמו בחשבון, ועניין 'יגלום' יערים עליו ויטעהו... וכן אינן מותרין האונאות והתחבולות ומיני המרמות והזיוף והסילוף עם הגוים. אמרו עליהם השלום, אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הגוי, וכל שכן אם יהא תלוי בכך חלול השם, שאז יהיה העוון חמור יותר, ויושגו לאדם תכונות רעות על ידי כל המעשים הרעים הללו, אשר העיד יתעלה על עצמו שהוא מתעב אותן כשלעצמן נעשו עם מי שנעשו, והוא אמרו כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול.

וב'באר הגולה' כתב:[94]

> ...ואני כותב זאת לדורות שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו העכו"ם ולא הצליחו וירדו נכסיהם לטמיון ולא הניחו אחריהם ברכה וכמ"ש בספר חסידים סימן תתרע"ד רבים אשר קדשו ה' והחזירו טעויות העכו"ם בדבר חשוב גדלו והעשירו והצילחו והניחו יתרם לעולליהם.

אם כן יש לעשות כל מאמץ להחזיר את הכספים שהוצאו שלא כחוק. במקרה שבשום פנים ואופן לא ניתן להחזיר את הכספים, נראה שעל ראובן להעביר את הכספים לשמעון, שכן כך התחייב לו.[95] בנוגע לשאלה איך לשלם חוב כאשר זה סכום גדול מאוד, צריך לשלם מעט מעט, עד שיחזיר את מלוא הסכום.

20. דיווח על תשר / משפטי ארץ

שאלה | אני עובד כמורה דרך. אני מקבל לפעמים תשר בסכומים גבוהים מאוד. האם עליי לדווח עליהם למס הכנסה?

תשובה | תשלום מיסים צריך להתנהל לפי החוק. למיטב הבנתי בחוק, תשר חייב בדיווח. בסעיף 2 (א) לפקודת מס הכנסה נכתב לגבי טובת הנאה החייבת במס: 'השתכרות או ריווח מעבודה; כל טובת הנאה או קצובה שניתנו לעובד ממעבידו'. ניתן היה לפרש שהאנשים שהזמינו אותך להדרכה אינם המעסיקים שלך, אך הפסיקה בנושא אומרת שאכן תשר מלקוח חייב בדיווח מס. אם החוק מחייב תשלום מיסים, אך הנוהג

93. רמב"ם, פירוש המשנה כלים פי"ב מ"ז.
94. באר הגולה, חו"מ סי' שמח ס"ק ה.
95. לולא התחייבות זו, ראה שו"ע, חו"מ סי' קפג סעי' ז.

בחזרה לעמוד התוכן

המקובל הוא שלא משלמים בכלל, כתב הרב יעקב אריאל[96] **שאין מצווה דתית** לקיים את החוק, ואי תשלום המס לא נקרא גזל, כי האזרח לא צריך להקפיד על חוקי המדינה יותר מהמנהג המקובל. אולם כמובן אם המדינה תתחיל לאכוף את המס גם על תשר וכדומה, ותקנוס את העוברים על החוק, תצטרך לשלם את הקנס.

21. תלונה לעירייה / משפטי ארץ

שאלה | קבלן שיפוצים בבניין משותף ביצע עבודת שיפוץ גדולה בעבור אלמנה בעלת משפחה, בבניין שאני משמש בו חבר בוועד הבית. הקבלן שפך כמות עצומה של פסולת בנייה בגינה השייכת לכלל הדיירים, באופן שגורם נזק גדול וגם יש בו משום סכנת נפשות. האם מותר להתלונן על הקבלן בשירות 106 של העירייה, כדי שישלחו פקח שיחייב את הקבלן להוציא את הפסולת, גם אם ידוע שהפקח יכתוב את הדוח נגד האלמנה, ובעצם נגד כל הדיירים? האם אני חייב קודם לתבוע את הקבלן בדין תורה, או לפנות לגורם האחראי על בתים משותפים? יצוין שרוב הדיירים חתמו על הסכמה לתביעת הקבלן.

תשובה | לא ניתן להכריע בשאלות בדיני ממונות ללא שמיעת שני הצדדים, ולכן רק נפרוס את השיטות השונות.

פנייה לעירייה

דיינים רבים מורים כי יש לפנות לבית דין לפני כל פנייה לעירייה, אפילו אם לפי דין תורה הפונה צודק, ורק אם הקבלן יסרב לבוא, בית הדין יתיר לפנות לעירייה ולהתלונן.[97] דיינים אחרים מורים שניתן לפנות לעירייה, אם מדובר על נזק, וכל שכן אם מדובר על סכנה כפי שכנכתב בשאלה, כיוון שיש בסמכות העירייה לתקן תקנות, ויש בסמכותה גם לאכוף אותן.[98]

חשש שהעירייה תחייב לא כדין

עלה חשש שהעירייה תחייב את בעלת הבית אף שהיא לא אחראית כלל לפסולת והאחראי הוא הקבלן. אכן, כאשר קבלן הזיק, האחריות רובצת עליו ולא על בעל הבית.[99] אולם משתי סיבות נראה שיש מקום לחייב את בעלת הבית אף לפי דין תורה:

א) לצורך קבלת היתר בנייה, המבקש (בעל הבית) מקבל עליו את מלוא האחריות לפינוי פסולת הבנייה.[100] לכן גם בעלת הבית קיבלה עליה את האחריות, ועליה לשאת בתוצאות.

96. ראה מכתב של הרב יעקב אריאל, נספח למאמר הרב אורי סדן, אמונת עתיך 97 (תשע"ג), עמ' 86-87.
97. כפי שיטת הבית יוסף, ראו עמק המשפט ח"ג סי' כא; בשם הרב מרדכי אליהו זצ"ל שמעתי שלא צריך בי"ד, ודי בדיין אחד שבקי בחו"מ שיתיר פנייה כזאת לעירייה.
98. כפי שיטת המהרי"ק שורש קצא; וכן הביא החישוקי חמד, בבא בתרא ג ע"ב, ד"ה לא ליסתור, בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל.
99. כמבואר בבבא קמא צח ע"ב, שבעה"ב לא אחראי על נזקים שגרם קבלן, אלא רק על נזקים שגרם שכיר יום.
100. ראה בתקנות היתר בנייה ובעיקר בסעיף 16 (ג).

בחזרה לעמוד התוכן

ב) לעירייה יש סמכות לתקן תקנות ולקנוס קנסות, ולכן אפילו אם מדובר על קנס, העירייה רשאית להטיל אותו על הצדדים.[101]

לסיכום, מצד הדין אפשר לפנות לעירייה, אבל אם דיירי הבניין מעוניינים לפנים משורת הדין לא לחייב את האלמנה, שבוודאי אין לה האמצעים לשלם, ולנסות להוציא מהקבלן את התשלום בדין תורה, מן הראוי לעשות כך.

22. תוקף כתובה / משפטי ארץ

שאלה | האם לכתובה יש תוקף בזמן הזה?

תשובה | לכתובה יש תוקף, אולי אפילו מהתורה.[102] לכן באופן עקרוני במקרה של מות הבעל או גירושין, ישנו חיוב כתובה (על הבעל או על יורשיו). במקרים מסוימים בית הדין הרבני (שהוא היחיד המוסמך לדון בכתובה) יכול לפטור את הבעל מתשלום כתובה או להגביל את הסכום. לדוגמה, אם האישה בגדה בבעלה, או אם האישה יזמה את הגירושין ללא הצדקה מספקת, או יזמה תלונות שווא במשטרה כנגד הבעל וכדומה, יכול בית הדין לפטור את הבעל מתשלום כתובה או להגביל את הסכום.

ישנם מקרים נוספים שבהם לרוב בית הדין יגביל את הסכום: כאשר סכום הכתובה הוא מוגזם, או ניכר לעין שנכתב רק כנגד 'עין הרע' ולשם מזל טוב (לדוגמה, 555,555 ש"ח), רוב בתי הדין יקבעו סכום ריאלי יותר, ברוב המקרים לא יותר מ-200,000 ₪. במקרה שבו פסקו לאישה סכומים נכבדים כ'איזון משאבים', שלפי דין תורה אינם מגיעים לאישה, בית הדין יתחשב בכך ולא יחייב את הבעל במלוא סכום הכתובה אלא יאזן את הסכומים.

23. האם ניתן למנוע מכירת דירה? / הרב אריאל בראלי

שאלה | אחד הדיירים רוצה למכור את ביתו לאדם ערירי אשר ידוע שהוא אוסף גרוטאות. אנחנו השכנים מתנגדים לכך מצד הפגיעה בניקיון הבניין וגם מחשש להורדת ערך הדירה. האם ניתן למנוע את המכירה?

תשובה | דרכו של עולם היא שאנשים גרים זה לצד זה, והאופן שבו מתנהל האדם בביתו עשוי לפגוע בחברו. הכלל הוא שהתורה לא חייבה את האדם לוותר על שימושיו העיקריים בביתו.[103] חכמים קבעו כללי שימוש, כדי לתת מענה המשקלל את חשיבות השימוש הפרטי עם עצמת הפגיעה בשכן. ביאר זאת ה'חזון איש':[104]

101. בבא בתרא ח ע"ב; שו"ע, חו"מ סי' רלא סעי' כז.
102. ראו שו"ע, אבה"ע סי' סו סעי' ו וברמ"א.
103. נתיבות המשפט, סי' קנה ס"ק יח.
104. חזו"א, בבא בתרא סי' יא ס"ק א.

בחזרה לעמוד התוכן

קביעת ההרחקות נמסרה לחכמים, כי לעולם אין שימושי בני האדם מצטמצמים כל אחד בחלקו. ונצטוינו **שחכמים ישקלו הדברים כפי הראוי והנכון לפי טבע העולם**.

ובהמשך הוסיף:[105]

אם עושה **דברים שרוב בני אדם עושין** ולפעמים תשמישן ודיבורן משמיע קול שמפריע את החולה, אינו יכול למחות.

לעומת זאת ישנם נזקים שחז"ל קבעו כי הם אינם מקובלים וניתן לדרוש מהשכן לסלק אותם. אחד מהדברים הוא ריח של עשן (אשר אינו נובע משימוש ביתי),[106] ולכן אם הדיירים יוכיחו כי אדם זה עשוי ליצור ריח סביבתי חריג, הם יכולים למנוע מהשכן למכור לו את הבית.[107]

לסיכום, אין זכות למנוע מאדם למכור את ביתו לכל קונה, אך אם ישנה הוכחה שהקונה ישתמש בבית בצורה שאינה מקובלת ויגרום לריח או לעכברים ומזיקים אחרים, ניתן לעכב את המוכר מלמכור את ביתו לקונה.

24. שכר שלא סוכם מראש / הרב אריאל בראלי

שאלה | עובדת ניקיון נשכרה לחמש שעות עבודה. היא המשיכה לעבוד שעה נוספת **מבלי** שקיבלה הסכמה לכך. האם צריך לשלם לה על השעה הנוספת? יש לציין שנראה כי איכות העבודה ירודה.

תשובה | הכלל ההלכתי הוא שכל קבלת הנאה כספית מחייבת בתשלום, כפי שפסק ה'שלחן ערוך':[108]

היורד לתוך שדה חבירו שלא ברשות ונטעה, אם היתה שדה העשויה ליטע, אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנוטעה, ונוטל מבעל השדה.

וציין ר' שמעון שקאופ את הטעם לשלם אף שלא היה סיכום מקדים, והוא שמדובר במקום הזקוק לעבודה הזו - 'שדה העשויה ליטע', ולכן יש להחשיב את העובד כשליחו של בעל השדה אף ללא דעתו.[109] לאור זאת, אם לאחר שעברו חמש שעות, הניקיון לא הסתיים, הרי המקום זקוק לכך, וחייב לשלם מדין נהנה. התשלום הוא לפי ההערכה המופיעה ב'שלחן ערוך': 'כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנוטעה'. במקרה זה המחיר ששולם על השעות הקודמות ישולם גם תמורת השעה הנוספת. לגבי הטענה שהעבודה ירודה, אי אפשר להתחשב בכך, מאחר שקיבלת אותה לעבודה כפי שהיא. אם ניכר שהתוצאה אינה משביעת רצון, יש לפנות לברור הלכתי. אם אינך מאמינה לה שהיה צורך בשעת עבודה נוספת, ואת טוענת זאת בצורה ודאית, אז חובת הראיה מוטלת עליה.[110]

105. חזו"א, ב"ב סי' יג ס"ק יא ד"ה נראה.
106. שו"ע, חו"מ סי' קנה; ש"ך, לשו"ע שם ס"ק יט.
107. שו"ע, חו"מ סי' קנו סעי' א; ועי' סמ"ע לשו"ע שם, ס"ק ח באילו מקרים יש להבחין בין שכירות למכירה, מתי יכול לעכב את המוכר ומתי לא, ובנד"ד נראה שיכול לעכב.
108. שו"ע, חו"מ סי' שעה סעי' א.
109. שערי ישר, שער ג פכ"ה.
110. בבא מציעא קא ע"א.

בחזרה לעמוד התוכן

לסיכום, כאשר נדרשה שעת עבודה נוספת, יש לשלם עליה, אף אם לא סוכם על כך מראש.

25. חתימה על תצהיר שאינו מדויק / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני עורך דין, ובעבודתי אני נתקל מדי פעם בדילמות בתחום האפור, למשל: האם מותר לי לחתום על ייפוי כוח בעבור אדם המבקש זאת אך נבצר ממנו להגיע למשרד? רבים מחבריי עורכי הדין עושים זאת, ואם אקפיד על הדרישה לחתום דווקא בפניו, אני צפוי להפסיד לקוחות.

תשובה | א. הציווי 'מדבר שקר תרחק' מחייב להתרחק מן השקר ככל יכולתנו. לכן לא כדאי לחתום על נוסח שקרי (אף שזה מקובל). בפעם הבאה זה יכול להגיע לדבר שאינו מקובל, ותתפתה לעשות כן.

ב. מצד הדין אין לאסור זאת, כי חתימת עורך דין נדרשת כדי לאמת את הפרטים במסמך. במקרה הזה, שבו הלקוח רוצה לתת ייפוי כוח, הרי חתימת עורך הדין נכונה ומאמתת זאת, מה גם שהנתון השקרי, שהחתימה הייתה בפני עורך הדין, הוא זניח ואינו גורם נזק. יש להתיר בהסתמך על דעת ה'יראים'[111] הגורסת שאיסור תורה קיים רק כאשר השקר גורם נזק לחברו, ובלשונו: 'אבל שקר שאינו בא לידי רעה לא הזהירה תורה עליו'. לצורך פרנסה מסתבר שאף חכמים לא אסרו זאת, כשם שהתירו לשנות מפני השלום.

ג. חתימת עורך דין על מסמך שאינו מדויק מנוגדת לכללי האתיקה של עורכי הדין. לכללים אלו ישנה משמעות הלכתית, הואיל ועורך הדין התחייב לקיים אותם ועל דעת כן הוא התקבל ללשכה.[112] מנגד, עורכי דין רבים אינם מקפידים על הוראה זו, ואין זה ברור שכללי האתיקה מחייבים כאשר לא מקפידים עליהם.[113] ניתן לדמות זאת להסבר הט"ז בדעת בית הלל המתירים לשבח כלה 'נאה וחסודה' (והיא אינה יפה). וזו לשונו:[114]

> כבר נודע **מנהג כל האדם** שנוהגין שמי שלוקח מקח רע, משבחין הרואים בעיניו כדי שלא יצטער, ואם כן, אף כאן בודאי יבינו כל העולם שחסודה דקאמר, היינו בעיני החתן.

אף בעניננו, החתימה על ייפוי כוח משמעותה שהלקוח חפץ בכך אף שאינו נמצא בפני עורך הדין.

לסיכום, ראוי לו לאדם שירחק מכל דבר שקר, אך מותר לחתום על תצהיר שאינו מדויק אם מקובל לעשות כך וזה לצורך פרנסה.

---

111. ספר יראים, מצווה רלה.

112. באהלה של תורה א, סי' עט.

113. לאור פסיקת הרב ליאור בהקדמתו לספר 'מעשה רשת'.

114. ט"ז, אהע"ז סי' סה ס"ק א; בהתבסס על המשנה במסכת נדרים המלמדת כי דרך התגרים והקונים להגזים במשא ומתן ביניהם. לכן תגר או קונה שנדר הנאה אם ימכור בזול או ביוקר - אין הנדר צריך אפילו התרה. וביאר זאת הר"ן: 'וטעמא דמלתא לפי **שדרכן של מוכר ולוקח בכך**, ומשום הכי לא מיקרו דברים שבלב'.

26. הקנאת חפץ לבנו בעבור מישהו אחר ביום השבת / הרב אוריאל פרץ

שאלה | משפחה המתארחת לארוחת שבת אצל חברים רוצה לתת להם קערה במתנה. האם יכולים המתארחים, באמצעות בנם בן החמש עשרה, להקנות את הקערה למארחים וכך 'לעקוף' את האיסור בנתינת מתנה בשבת?

תשובה | נאמר במשנה במסכת בבא מציעא[115] שמציאת הבן והבת הקטנים של אדם שייכת לו, אך מציאת הבן והבת הגדולים היא שלהם. ונחלקו האמוראים שם[116] בהסבר המילים 'גדול' ו'קטן'. לשמואל הפירוש הוא כפשוטו, ואילו לר' יוחנן 'גדול' פירושו לא סמוך על שולחנו ו'קטן' פירושו סמוך על שולחנו. ה'שלחן ערוך'[117] פוסק כדברי ר' יוחנן. אומנם במסכת עירובין[118] יש דיון ביחס לעירוב חצרות ועניינו ע"י מי ניתן להקנות את העירוב לשאר בני החצר, והגמרא אומרת שאפשר להקנות ע"י בנו ובתו הגדולים. ונחלקו הראשונים ביחס שבין שתי הסוגיות. אף שביחס למציאה הרמב"ם[119] פוסק כר' יוחנן, לעניין עירוב הוא כותב[120] שניתן להקנות ע"י בנו הגדול. ומסביר שם ה'מגיד משנה' שבעיקרון הרמב"ם פוסק כשמואל שרק לגדול יש יד לקנייה, אך במציאה, שיש בעיה של 'איבה', הוא פסק שכל המוצא וסמוך על שולחנו יביא לאביו. אולם הרא"ש[121] פסק כר' יוחנן בשתי הסוגיות, ולכן גם בעירובין ניתן להקנות רק ע"י ילדיו שאינם סמוכים על שולחנו. הטור[122] כתב שיש להחמיר כשניהם, אך ה'בית יוסף' העיר שזה רק לכתחילה, ובאמת ניתן להקל כמו כל אחד מהם, משום שהדיון כאן הוא בדרבנן. ב'שלחן ערוך'[123] הביא את דברי הרמב"ם כ'סתם' ואת הרא"ש כ'יש אומרים', ונמצא שפסק בעיקרון כרמב"ם שיש לחלק בין הסוגיות.

לסיכום, ניתן להקנות ע"י בנם בן החמש עשרה שסמוך על שולחנם.

מכון המקדש

27. חיוב פסח שני לציבור כשנבנה המקדש בין הפסחים / הרב יוסף אלבז

שאלה | אם בית המקדש ייבנה בין פסח ראשון לפסח שני, האם הציבור יקריב פסח שני או לא?

115. ב"מ יב ע"א.
116. שם, ע"ב.
117. שו"ע, חו"מ סי' רע סעי' ב.
118. עירובין עט ע"ב.
119. רמב"ם, הל' אבדה פי"ז הי"ג.
120. רמב"ם, הל' עירובין פ"א ה"כ.
121. רא"ש, עירובין פ"ז סי' ז-ח.
122. טור, או"ח סי' שסו.
123. שו"ע, או"ח סי' שסו סעי' י.

בחזרה לעמוד התוכן

תשובה | שאלה זו תלויה בהכרעה בכמה מחלוקות. היחס בין פסח ראשון לשני נתון מחלוקת תנאים: לדעת רבי, פסח שני הוא 'רגל בפני עצמו', כלומר אין הוא תלוי בפסח ראשון, ומי שלא הקריב במזיד מתחייב כרת על כל אחד מהפסחים. לדעת רבי נתן, הפסח השני הוא תשלומים למי שלא עשה את הראשון, אבל אינו מתקן כרת למי שהזיד בראשון. ולדעת רבי חנניא בן עקיבא פסח שני מתקן את הכרת.[124]

הרמב"ם[125] פוסק כרבי, וכן דעת הסמ"ג[126] והמאירי,[127] ואילו הראב"ד פוסק כרבי נתן.[128] לכן לדעת הרמב"ם,[129] גר שהתגייר בין פסח ראשון לפסח שני, וכן קטן שהגדיל בין שני הפסחים - חייבים להקריב פסח שני. לעומת זאת, לדעת הראב"ד,[130] כיוון שהפסח השני הוא תשלומים לפסח הראשון, מי שלא התחייב בראשון, פטור גם מהשני.

בתוספתא[131] נאמר:

> גר שנתגייר בין שני פסחים צריך לעשות פסח שני דברי רבי. ר' נתן אומר אין צריך לעשות פסח שני שכבר לא נתחייב בראשון. ניתן להן לישראל לבנות בית הבחירה, היחיד עושה פסח שני, ואין הצבור עושה פסח שני. ר' יהודה אומר אף הצבור עושה פסח שני.

נראה היה לומר ששתי המחלוקות קשורות זו לזו, ולדעה שפסח שני הוא חיוב בפני עצמו - גם הציבור חייב (רמב"ם), ולדעה שהוא תשלומים - הציבור פטור (ראב"ד). בספר 'שערי היכל' מראה כי שתי השאלות אינן תלויות זו בזו, והובאו יחד מפני הדמיון החיצוני שבהן. המחלוקת בין תנא קמא לבין ר' יהודה היא אם חיוב פסח שני תלוי בקיום הראשון על ידי הציבור. לדעת ת"ק יש דין מיוחד שאין עושים פסח שני אלא כאשר היה ציבור שעשה את הפסח הראשון, ולר"י אין דין כזה.[132]

בראשונים עסקו בסוגיה דומה: קהל שבו כולם זבים (טומאה שאינה נדחית בפסח) בפסח ראשון, מה דינו בפסח שני? שאלה זו משיקה לדיון דידן, מפני שגם כאן לא היה ציבור שהקריב את הראשון. יש מהראשונים שכתבו שקהל זבים לא עושה לא פסח ראשון ולא פסח שני,[133] ולשיטתם צריך לומר שגם ציבור שנבנה בימיו המקדש בין הפסחים לא עושה פסח שני. בדעת הרמב"ם הדעות חלוקות בין האחרונים.

בשו"ת יוסף אומץ[134] הכריע בשאלתנו, וכתב שהציבור חייב לעשות את הפסח השני. ב'מנחת חינוך' סובר עקרונית שציבור אינו עושה פסח שני, אבל לעניין מקדש שנבנה

124. פסחים צג ע"ב.
125. רמב"ם, הל' קרבן פסח פ"ה ה"א-ה"ב; וראה גם לשונו בספר המצוות עשה נז.
126. סמ"ג, עשה רכד.
127. מאירי, פסחים שם.
128. ראב"ד, בהשגות לרמב"ם שם ה"ב.
129. רמב"ם, הל' קרבן פסח שם ה"ז.
130. אומנם הראב"ד לא השיג על הלכה זו, אך מסתבר שסמך על דבריו בהלכה ב.
131. פסחים ח ע"ב, וכן בירושלמי פסחים פ"ט ה"א.
132. שערי היכל (הוצ' מכון המקדש), מסכת פסחים, מערכה קט; שם, מערכה קנד.
133. מאירי פסחים פ ע"א; ר"י מלוניל, פסחים צה ע"ב.
134. שו"ת יוסף אומץ, סי' ו.

בחזרה לעמוד התוכן

בין הפסחים, חידש שמאחר שבראשון 'לא היו ישראל שם ולא היה מקדש' - עושים פסח שני.[135]
ההכרעה בסוגיה זו קשה, משום שמצד אחד הקרבה של קרבן שאינו מחויב היא איסור מפורש של חולין בעזרה,[136] ומצד אחר ביטול קרבן פסח הוא ביטול של מצוות עשה שיש בה כרת. אך הואיל ובדברי חז"ל הדברים מפורשים שלדעת חכמים הציבור אינו עושה פסח שני במקרה כזה (תוספתא), וכן דעת הראשונים במקרה דומה (קהל זבים) - נראה כי 'שב ואל תעשה עדיף'.

28. דין 'וקידשתו' בכהן שאינו שומר תורה ומצוות / הרב אברהם כהנא
שאלה | האם סדרי הקדימויות לפיהם אנו מחויבים להקדים את הכהנים (כגון ליטול מנה יפה ראשון)[137] נוהגים בכל הכהנים, ואפילו בכאלו שאינם מקיימים את מצוות התורה?
תשובה | נאמר בתורה (ויקרא כא, ח): 'וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב'. ה'מגן אברהם'[138] למד מפשט הכתוב שמצוות 'וקידשתו' נוהגת רק בכהן הראוי לעבודה. אולם חלקו על זה האחרונים,[139] על פי הרמב"ם שכתב ב'ספר המצוות' (עשה לב): 'לכן אמר והיו קדש, הזרע הנכבד כולו, תמים ובעל מום'. כלומר לפי הרמב"ם מצוות 'וקידשתו' נוהגת גם במי שאינו ראוי לעבודה, כגון כהן בעל מום השייך למשפחת הכהונה.
לגבי כהן העובד עבודה זרה, נאמר בגמרא[140] שאין לקבלו לעבודה במקדש אף אם שב בתשובה, וכן פסק הרמב"ם[141] שאין קרבנו 'ריח ניחוח'. הלכה זאת דומה למה שכתב הרמב"ם:[142]

> ישראל שעבד עבודת כוכבים הרי הוא כעובד כוכבים לכל דבריו... ואין מקבלים אותם בתשובה לעולם.

הרי שכהן העובד ע"ז, אפילו אם שב בתשובה, אינו יכול לעבוד במקדש, והרי הוא כעובד כוכבים. אולם משתמע מהרמב"ם שכהן העובר עבירות אחרות, כגון האוכל נבלות או מומר לשאר עבירות, אינו מחלל את העבודה ובוודאי נחשב מ'זרע כהונה'. מכאן שגם מצוות 'וקידשתו' נוהגת בו. אומנם שונה הדבר לגבי כהן המחלל שבת בפרהסיה, משום

135. מנחת חינוך מצווה שפ; אלא שלאחר דבריו הביא את המחלוקת מהתוספתא הנ"ל והשאיר הדברים ללא הכרעה ברורה.
136. קידושין נז ע"ב; רמב"ם הל' שחיטה פ"ב ה"א; אם איסור זה הוא מן התורה או מדברי סופרים: ראה אנציקלופדיה תלמודית ערך 'חלין בעזרה'.
137. רמב"ם, הל' כלי מקדש פ"ד ה"ב.
138. מג"א, סי' רפב ס"ק ו.
139. רע"א סי' רפב וכן במנחת חינוך רסט.
140. מנחות קט ע"א.
141. רמב"ם, הל' ביאת מקדש פ"ט הי"ג-הט"ו.
142. רמב"ם, הל' ע"ז פ"ב ה"ד.

בחזרה לעמוד התוכן

שעל השבת נאמר שהוקשה כנגד כל התורה כולה, והמחללה בפרהסיה הרי הוא כעובד עבודה זרה 'ושניהם כגוים לכל דבריהם'.[143]

נמצא שלדעת ה'מגן אברהם' כהן המחלל שבת בפרהסיה, בוודאי אינו ראוי לעבודה, ולפיכך אין בו דין 'וקידשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב', אך גם לדעת הרמב"ם, לפיו יסוד דין 'וקידשתו' הוא לתת כבוד הרבה וגדולה,[144] אין לנהוג בו כבוד. לפיכך כתב בשו"ת 'שבט הלוי'[145] שהמחלל שבת נחשב כגוי 'שגם קדושת כהונה אין לו' וכן אינו זכאי למתנות כהונה ולא ניתן לתת לו פדיון הבן, ואף בדיעבד אינו פדוי. זאת על פי דברי הרמב"ם[146] שמי שאינו מודה בעבודה, אין לו חלק בכהונה.

לסיכום: דין 'וקידשתו' נוהג בכהן המומר לשאר עבירות אך לא בכהן העובד ע"ז, כופר בעיקר או מחלל שבת בפרהסיה.

143. רמב"ם, הל' שבת פ"ל הט"ו.
144. רמב"ם, הל' בכורות פ"א ה"ב; שם, הל' כלי מקדש פ"ד ה"א-ה"ב; ספר המצוות לרמב"ם עשה לב. וממה שמכנה אותו הרמב"ם כגוי משמע שאין בו כבוד על אף שהאיסורים חלים עדיין עליו.
145. שו"ת שבט הלוי, ח"ב סי' קעב.
146. רמב"ם, הל' ביכורים פ"א ה"א.

בחזרה לעמוד התוכן